

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 343.98:343.71

Запотоцький Андрій Петрович –
кандидат юридичних наук, здобувач
наукової лабораторії з проблем досудового
розслідування Національної академії
внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДИ РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Досліджено типові сліди розкрадань, вчинюваних у сфері будівництва. Розкрито криміналістичну значущість слідів злочину, а також види й значення матеріальних та ідеальних слідів розкрадань.

Ключові слова: типові сліди; злочини у сфері будівництва; слідова картина; обстановка злочину; розкрадання у сфері будівництва.

Жоден злочин не може бути вчинено безслідно. Незалежно від виду, тяжкості та наслідків після вчинення злочину в навколишній обстановці обов'язково залишаються сліди. Винятком не є злочини, пов'язані з розкраданнями у сфері будівництва. Такі кримінальні правопорушення можна охарактеризувати підвищеною суспільною небезпечністю, оскільки вони посягають на суспільні відносини, що виникають у економічній сфері та підривають авторитет окремих органів виконавчої влади, оскільки більшість з них учиняють посадові особи. Захист економічних інтересів України від злочинних посягань є першочерговим завданням правоохоронних органів, тому що захищена, розвинена економіка забезпечує стабільний розвиток держави, підвищення рівня життя громадян та зміцнення її авторитету на міжнародній арені.

Розроблення дієвих методик розслідування окремих видів злочинів є одним з найважливіших завдань криміналістики як науки та запорукою ефективної боротьби зі злочинністю. Елементом структури будь-якої криміналістичної методики є криміналістична характеристика злочинів, що надає можливість ефективно накопичувати необхідну інформацію щодо того чи іншого злочину. Важливим елементом останньої постають характерні відомості про сліди злочинної діяльності.

У працях видатних науковців, зокрема В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, А. В. Іщенка, Н. С. Карпова, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, О. Є. Користіна, В. С. Кузьмичова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, О. П. Снігерьова, С. М. Стахівського, В. В. Тіщенко, М. П. Стрельбицького, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька частково висвітлено проблему розслідування злочинів у сфері будівництва. Однак, незважаючи на важливі висновки, сформульовані науковцями, низка питань щодо протидії цим злочинам залишається недостатньо дослідженою. Ґрунтовного дослідження потребують типові сліди розкрадання, а також інші протиправні діяння у сфері будівництва.

Задля якісного та своєчасного розкриття й розслідування розкрадань у сфері будівництва слідчий повинен чітко відмежовувати розкрадання в зазначеній сфері від інших видів розкрадань. При цьому він має керуватись методикою розслідування конкретного виду злочину, звертаючи увагу на особливості та сліди кожного окремого з них.

Метою статті є дослідження особливостей типових матеріальних та ідеальних слідів розкрадань у сфері будівництва.

Поняття слідів злочину визнано вагомим у системі елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Сліди злочинів належать до основних елементів криміналістичної характеристики в будь-якій окремій методиці незалежно від специфіки злочину. Цей елемент криміналістичної характеристики тісно пов'язаний зі способами вчинення злочинів. За допомогою типових слідів розкрадань у сфері будівництва можна визначити

обстановку, способи та інші обставини вчинення цих суспільно небезпечних діянь. А знання про спосіб учинення злочину – це перший крок до встановлення типової слідової картини злочину.

Криміналістична література передбачає різні підходи щодо розуміння слідової картини, слідів та обстановки злочину. Переважно їх розрізняють за обсягом поняття. Так, деякі науковці вважають обстановку вчинення злочину складовим елементом «слідової картини» злочину, яку розуміють як реальну матеріальну (ідеальну) слідову обстановку на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину і особу, яка вчинила його в певній обстановці [1, с. 420–421; 2, с. 393]. Інші вчені розмежовують поняття «обстановка злочину» та «слідова картина» («сліди злочину») [3, с. 343–344; 4, с. 193–194; 5, с. 317], розглядаючи їх як різні елементи криміналістичної характеристики злочинів.

Ми поділяємо думку вищевказаних дослідників, вважаючи, що поняття «обстановка вчинення злочину» та його «слідова картина» не є тотожними, а тому їх потрібно розглядати окремо.

Слідова картина є «кінцевим» результатом учинення злочину, який відображає посткримінальну ситуацію. Таким чином, з упевненістю можна зазначити, що на слідову картину та перебіг злочинної діяльності безпосередньо впливає обстановка вчинення злочину. На нашу думку, вона є станом речей, що існує під час вчинення злочину та може бути результатом підготовки до нього. Наприклад, злочинець на етапі підготовки до злочину намагається створити певну обстановку, яка сприятиме його подальшій злочинній діяльності. У такому разі обстановка впливатиме і на перебіг злочинної діяльності, і на слідову картину злочину. До того ж, згодом слідова картина може змінюватися під впливом зовнішніх факторів, а обстановка вчинення злочину залишається незмінною. Це також свідчить про відмінність цих понять та надає змогу зрозуміти, наскільки сліди вчинення злочину є важливими під час розкриття та розслідування злочинів, зокрема у сфері будівництва.

Таким чином, поняття «слідова картина» визначають як сукупність матеріальних та ідеальних слідів злочину, що зберігають інформацію і про подію злочину (обстановку, механізм учинення тощо), і про особу, яка його вчинила.

Слідова картина розкрадань у сфері будівництва зумовлена існуванням різноманітних злочинних схем, що охоплюють значну кількість різних етапів реалізації. Тобто сучасні злочинні схеми вчинення розкрадань вибудовують та реалізують не лише з метою привласнення, розтрата або нецільового використання коштів, виділених на будівництво, але й для максимального приховування цього злочину, таким чином мінімізуючи можливість викриття з боку правоохоронних органів, громадських організацій тощо. Розслідувати замасковані розкрадання особливо складно, у результаті чого злочинці тривалий час залишаються не викритими, продовжують активно розкрадати грошові кошти у великих розмірах, завдаючи значної шкоди інтересам держави, суб'єктам господарської діяльності в сфері будівництва та окремим громадянам. Вони вміло маскують свої дії за допомогою фальсифікації документів, залякування наявних свідків, а також нерідко вдаються до підкупу і погроз на адресу інших співучасників злочинів. Тому зазвичай розкрадання коштів тісно пов'язане з низкою інших небезпечних злочинів, зокрема корупцією, неправомірною вигодою, обманом інвесторів, виданням підроблених документів тощо.

Розкриття та розслідування розкрадань у сфері будівництва відбувається зі значними труднощами, що зумовлені відсутністю показань свідків (спрацьовує залякування), недостатністю доказів (підроблення документів здійснюють з урахуванням особливостей законодавства, тому часто незаконні дії з документами, печатками, штампами залишаються непоміченими або ж формально вважаються такими, що відповідають наявним нормам) та нестачею документально зафіксованих фактів протиправної діяльності (несвоєчасне повідомлення про вчинені протиправні дії певними особами, зокрема державними службовцями, що призводить до

неможливості документування протиправних дій та подальшого притягнення винних до відповідальності).

Неоднорідність злочинних схем розкрадання у сфері будівництва, а також суміжних злочинів спричиняють наявність значної та різноманітної кількості об'єктів слідоутворення, які містять інформацію про розкрадання у сфері будівництва. Умовно ці об'єкти можна об'єднати в такі групи:

- 1) документи;
- 2) приміщення;
- 3) товарно-матеріальні цінності;
- 4) грошові кошти.

Аналіз судової практики дозволяє висновувати, що, незважаючи на розмаїття об'єктів слідової інформації, головними носіями матеріальних слідів розкрадань, учинених у сфері будівництва, є документи, які під час розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень постають беззаперечними та першочерговими джерелами доказів.

У таких випадках об'єктами слідової інформації стосовно розкрадань у сфері будівництва є: платіжні доручення; податкові накладні; акти прийому виконаних робіт; договір підряду; акт прийому виконаних будівельних робіт відповідно до договору підряду; акт прийому-передачі документів (організаційна документація, податкова документація та бухгалтерська звітність, регістри бухгалтерського обліку); оборотно-сальдові відомості, регістри синтетичного і аналітичного обліку за всіма використовуваними рахунками бухгалтерського обліку, звітність за страховими внесками до позабюджетних фондів, документи щодо роботи з податковою інспекцією; договори купівлі-продажу з постачальниками, покупцями та іншими контрагентами; документи від постачальників; прибуткові накладні; акти на списання матеріальних цінностей; журнал обліку виданих довіреностей; заява на видачу готівки; копії виписки за особовими рахунками; договір банківського рахунка; заява про надання кредиту; копії свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи; копія договору щодо надання посередницьких послуг; акт ревізії фінансово-господарської діяльності тощо.

Також документами, що містять слідову інформацію та набувають якості доказової інформації, можуть бути: фіктивні договори, записи в настільних календарях, записниках, телефонних довідниках, на окремих аркушах. Їх можна виявити як під час огляду приміщення в момент затримання особи, так і в процесі обшуку за місцем проживання й особистого обшуку підозрюваної особи.

Слідову інформацію, що стосується приміщень, можна отримати за допомогою проведення експертиз. Так, наприклад, провівши експертизу будинку, приміщення чи об'єкта будівництва, можна отримати інформацію стосовно якості та повноти виконаних робіт, ступеня дотримання технологічних процесів, правил будівництва, порівняти кількість фактично використаних будівельних матеріалів з кількістю, зазначеною у звітній документації, накладних тощо. Тобто об'єкт будівництва безпосередньо слугуватиме джерелом слідів учинення злочину, зокрема розкрадань.

Товарно-матеріальні цінності як об'єкти слідоутворення розглядають як предмети матеріального світу, що не є носіями рукописної та друкованої інформації, але містять матеріальні сліди злочинних дій. До таких належать предмети розтрата, привласнення або заволодіння (кошти або придбане за них майно), а також матеріальні цінності (будівельна техніка, матеріали тощо). Останні можуть виконувати роль речових доказів у кримінальному провадженні щодо розкрадань, учинених у сфері будівництва, незважаючи на їх цільове призначення.

Для більш повного визначення завдань розслідування та засобів їх розв'язання потрібно розглянути не лише типові матеріальні, але й ідеальні сліди злочину. Так, у криміналістичній науці ідеальними слідами прийнято вважати відбитки події в пам'яті людей, уявлювані риси зовнішності злочинця, його дії та їхні наслідки [6, с. 23]. Таким чином, носіями ідеальних слідів є очевидці, у пам'яті яких закарбувались дані про особу злочинця й містять корисну інформацію про обраний ним спосіб учинення злочину.

Проте досить рідко в злочинах у сфері будівництва (зокрема розкраданнях) важливу роль відіграють ідеальні сліди, як-от показання свідків, очевидців, хоча такі випадки також трапляються, а тому на них варто звертати увагу в процесі розслідування.

Іноді носієм слідів протиправних діянь, учинених у сфері будівництва, є також обстановка місця події, що найбільш характерно для службових злочинів, які містять корупційну складову. Йдеться про неправомірну вигоду та інші корупційні діяння, що відбуваються в певному місці, наприклад у робочому кабінеті, транспортному засобі, заздалегідь обумовленому місці зустрічі тощо. Однак оскільки службові особи найчастіше вчиняють розкрадання (зокрема у сфері будівництва) разом з підробленням документів, наданням неправомірної вигоди, то цей випадок також є цікавим щодо можливості фіксації та подальшого використання слідів злочину. У такому разі значення для кримінального провадження можуть мати сліди людини, а також предмети й документи, залишені або вилучені на місці події.

Переважно розкрадання будівельних матеріалів учиняють у такі способи: неповний ввіз матеріалів зі складу постачальника чи центрального складу будівельної організації (вилучення їх під час транспортування); вивіз матеріалів з будівельного майданчика під виглядом перевезення на інший об'єкт; вивіз матеріалів під виглядом спонсорської допомоги; вивіз матеріалів під виглядом відходів; вивіз приватною особою великої кількості придбаних у будівельній організації матеріалів (одним чи декількома рейсами за однією накладною); вивіз матеріалів з об'єкта чи центрального складу без оформлення документів (змова з працівниками охорони). Викрадені будівельні матеріали реалізують як індивідуальним забудовникам, приватним підприємцям, так і через спеціалізовані будівельні магазини, торговельні бази, оптові та роздрібні мережі. Іноді придбані за документами матеріали можуть взагалі не переміщуватися на склади забудовника.

Причому такого роду розкрадання у сфері будівництва зазвичай пов'язані з підробленням документів. Розкрадання шляхом підроблення можуть бути реалізовані таким чином: завищення обсягів і вартості виконаних робіт в актах прийому виконаних робіт; незаконне нарахування коштів на основі фіктивного акта про своєчасну здачу об'єкта в експлуатацію; незаконне нарахування відпускних, авансів, різної матеріальної допомоги робітникам і службовцям; привласнення різниці між завищеною і фактичною сумою; складання фіктивних документів з метою приховування розкрадання грошових коштів, виданих для закупівлі будівельних матеріалів, техніки, устаткування, інвентарю тощо; повне чи часткове неоприбуткування через касу грошей, отриманих від приватних осіб за виконані роботи; привласнення внесених у робочі наряди чи платіжні документи грошових коштів, які заздалегідь було нараховано на підставних чи неіснуючих осіб; складання актів на виконання ремонтних робіт, що взагалі не проводилися; завищення в документах обсягів робіт (під час складання кошторису) або змінення умов робіт (ручна праця замість механізованої, виконання робіт в інший сезон) тощо [7, с. 115–116].

Таким чином, можна дійти висновку, що розкрадання у сфері будівництва, як і вчинення будь-якого іншого злочину, залишає матеріальні та ідеальні сліди в навколишній обстановці. Однак особливістю матеріальних слідів злочинів у вказаній сфері є їхня зосередженість на носіях рукописної, друкованої та електронної інформації, тобто в документах, тоді як носіями ідеальних слідів постають особи – очевидці, професійна діяльність яких пов'язана зі сферою будівництва.

Диференціація наведених вище слідів надає можливість створити базу для подальшого дослідження криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва, зокрема розкрадань, що стане підґрунтям для розроблення науково обґрунтованих теоретичних положень та методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень у зазначеній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2008. – 558 с.
 2. Маркус В. О. Криміналістика : навч. посіб. / В. О. Маркус. – Київ : Кондор, 2007. – 558 с.
 3. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. П. Шеремет. – 2-ге вид. – Київ : Центр учб. літ., 2009. – 472 с.
 4. Настільна книга слідчого: (наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів) / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Київ : Ін Юре, 2003. – 720 с.
 5. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / авт. кол. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Одиссей, 2010. – 960 с.
 6. Россинская Е. Р. Профессия – эксперт (введение в юридическую специальность) / Е. Р. Россинская. – М. : Юрист, 1999. – 192 с.
 7. Князев С. В. Характеристика злочинів, що вчинюються на ринку нерухомості в процесі забудови житла / С. В. Князев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 110–117.
-